

Кримінальна відповідальність за незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, обладнанням для їхнього виготовлення

Л. О. СТРЕЛКОВ

провідний спеціаліст, здобувач кафедри кримінального права та процесу Національної академії управління

Поява на фінансовому ринку якісно нових для України платіжних документів з тими самими властивостями, що й у цінних паперів визначило необхідність введення відповідальності за незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, обладнанням для їхнього виготовлення. Суспільна небезпечність злочину, передбаченого ст. 200 КК України, виражається у здатності означеного діяння завдати істотної шкоди суспільним відносинам, що забезпечують охорону банківської системи.

З приводу об'єкта досліджуваного злочину думки авторів, які займаються цією проблемою, розходяться. Одні вважаються під об'єктом злочину суспільні відносини, які забезпечують нормальне функціонування грошово-кредитної системи держави [5, 311], інші під об'єктом названого злочину вважають суспільні відносини у сфері діяльності кредитно-фінансових органів з випуску в обіг і використання переказних документів [7, 386]. Деякі називають об'єктом злочину фінансово-кредитну систему України [3, 217; 4, 348] або ж розуміють встановлений порядок виготовлення, використання та обігу документів на переказ, платіжних карток чи інших засобів доступу до банківських рахунків, який забезпечує нормальне функціонування банківської системи України [6, 506].

Інші автори до безпосереднього об'єкта цього злочину відносять суспільні відносини у сфері діяльності кредитно-фінансових органів з випуску в обіг і використання документів на переказ [2, 159].

Така різноманітна палітра поглядів на об'єкт цього злочину не сприяє однозначному застосуванню закону досудовим слідством та судом. Лише ретельний аналіз охоронних відносин буде відповідно корисним для правильного застосування закону. З цією метою проаналізуємо наведені позиції авторів щодо цього і запропонуємо прийнятнішу, на наш погляд.

На нашу думку, і перша, і третя точки зору надто широко трактують коло відносин, які охороняються ст. 200 КК України. Фінансово-кредитна система має значно більше функцій та відповідних механізмів і засобів, що стимулюють її функціонування.

У цьому аспекті вигіднішими є думки Е. Л. Стрельцова і В. М. Киричка, оскільки вони виділяють лише відносини у сфері діяльності кредитно-фінансових органів з випуску в обіг і використанню переказних документів, а не всю фінансово-кредитну систему. Проте й ця позиція має певні вади, зводячи лише діяльність кредитно-фінансових органів до випуску в обіг і навіть використання переказних документів. Використовують же означені документи не лише кредитно-фінансові органи, а й окремі громадяни.

Не можна погодитися і з позицією А. М. Ришелюка щодо об'єкта злочину, оскільки охоронні відносини не стосуються порядку виготовлення, використання та обігу зазначених предметів. У протилежному випадку цей склад злочину треба було б віднести до розділу XII чинного Кримінального Кодексу України.

Підводячи підсумок, можна сказати, що безпосереднім об'єктом цього складу злочину є суспільні відносини, які забезпечують охорону банківської системи України і протидіють незаконним діям з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, обладнанням для їхнього виготовлення.

Предметом злочину є: 1) будь-які засоби доступу до банківських рахунків при вчиненні злочину у формі їхньої підробки; 2) підроблені документи на переказ чи підроблені платіжні картки при вчиненні злочину у формі їхнього придбання, зберігання, перевезення чи пересилання з метою збуту, а також їхнє використання чи збут.

Безпосередньо у диспозиції ч.1 ст. 200 КК України названі два види засобів доступу до банківських рахунків: документи на переказ та платіжні картки. У назві ст. 200 КК визначено ще один предмет злочину — обладнання для виготовлення засобів доступу до банківських рахунків, тобто коло предметів злочину у ній описано ширше. При невідповідності описання окремих ознак злочину у назві статті та її диспозиції, оскільки зазвичай у назвах статей не вказуються всі ознаки злочину (тобто вони (назви) вужчі за змістом), ознаки злочину мають визначатися відповідно до їхнього опису у диспозиції. Між описанням предмету злочину, передбаченого ст. 200 КК, у назві статті та диспозиції її частини першої наявна протилежна невідповідність — предмет злочину у назві статті описується ширше. Враховуючи правила тлумачення кримінально-правових норм, обладнання для виготовлення засобів доступу до банківських документів не є предметом передбаченого ст. 200 злочину. Ми згодні з такою позицією автора П. П. Андрушко, але потрібно ще й назвати обладнання для виготовлення зазначених предметів не чим іншим, як знаряддям злочину, тому що таке обладнання використовується безпосередньо для виконання об'єктивної сторони досліджуваного складу злочину.

Засоби доступу до банківських рахунків [8] — іменуються платіжними інструментами. Це засоби певної форми на паперовому, електронному чи інших видах носіїв інформації, використання якого ініціює переказ грошей з відповідного рахунку платника. Банки в Україні можуть використовувати як платіжні інструменти: платіжні доручення, платіжні вимоги, вимоги-доручення, векселі, чеки, банківські платіжні картки та інші дебетові й кредитові платіжні інструменти, що застосовуються у міжнародній банківській практиці [9]. Безпосередньо у диспозиції ч.1 ст. 200 КК названі два види банківських рахунків. До засобів доступу до банківських рахунків відносяться документи на переказ та спеціальні платіжні засоби.

У примітці до ст. 200 КК зазначається, що під документами на переказ слід розуміти документи у паперовому або електронному вигляді, що використовуються банками чи їхніми клієнтами для передачі доручень або інформації на переказ грошових коштів між суб'єктами переказу грошових коштів (розрахункові документи, документи на переказ готівкових коштів, а також ті, що використовують-

ся при проведенні міжбанківського переказу та платіжного повідомлення тощо). Тобто, під документами на переказ слід розуміти: а) розрахункові документи, якими є платіжне доручення, платіжна вимога-доручення, розрахунковий чек, платіжна вимога та розрахункові документи інших видів, встановлені Національним банком України; б) міжбанківські розрахункові документи, тобто документи на переказ, сформовані банком на підставі поданих клієнтами розрахункових документів, документів на переказ готівки, а також доручень на довірне списання, передбачених у договорах, укладених між клієнтами та банками, що їх обслуговують; в) документи на переказ готівкових коштів, реквізити та особливості оформлення яких також встановлюються Національним банком України; г) клірингові вимоги; д) інші документи, що використовуються у платіжних системах для ініціювання переказів.

Іншими засобами доступу до банківських рахунків слід вважати будь-які, крім документів на переказ та платіжних карток, документи, із застосуванням яких особа може з відома працівника банку отримати доступ до певного банківського рахунка і здійснювати операції з коштами, які знаходяться на ньому. Таким іншим засобом, зокрема, є банківська ідентифікаційна картка — пластикова чи іншого виду картка, що містить реквізити, визначені банком, які ідентифікують клієнта та його рахунки в банку.

Розрахунковий документ — це документ на переказ грошей, що використовується для ініціювання переказу з рахунка платника чи на рахунок отримувача. Міжбанківський електронний розрахунковий документ — електронний документ на переказ коштів, сформований банком (філією) на підставі власних розрахункових документів, розрахункових документів клієнтів і стягувачів, документів на переказ готівки для виконання міжбанківського переказу коштів» (абз. 18 п. 1 гл. 1 Р. 1 Постанова Правління Національного банку України від 16.08.2006 № 320 «Про затвердження Інструкції про міжбанківський переказ коштів в Україні в національній валюті» // Офіційний вісник України від 20.09.2006 — 2006 р., № 36, ст. 2507) [10]. Видом розрахункових документів є розрахункові чеки — паперові розрахункові документи, що містять нічим не обумовлене розпорядження платника банку, який його обслуговує, переказати суму грошей на користь визначеного в ньому отримувача. Спеціальний платіжний засіб — це платіжний інструмент, що виконує функцію засобу ідентифікації, за допомогою якого його утримувачем ініціюється переказ грошей з відповідного рахунка платника або банку, а також здійснюються інші операції, передбачені відповідним договором. За допомогою спеціальних платіжних засобів формуються документи за операціями з їхнім застосуванням або надаються інші послуги їхнім утримувачам.

Видом спеціальних платіжних засобів є платіжні картки — спеціальний платіжний засіб у вигляді законодавчо емітованої пластикової чи іншого виду картки, що використовується для ініціювання переказу грошей з рахунку платника або з відповідного рахунку банку з метою оплати вартості товарів і послуг, перерахування грошей зі своїх рахунків на рахунки інших осіб, отримання грошей у готівковій формі в касах банків, пунктах обміну іноземної валюти, уповноважених банків та через банківські автомати, а також здійснення інших операцій, передбачених відповідним договором. На території України застосовуються

платіжні картки, емітовані банками-членами внутрішніх платіжних систем, та платіжні картки, емітовані банками (резидентами та нерезидентами України), які є членами міжнародних платіжних систем. Порядок використання на території України пластикових карток міжнародних платіжних систем визначається Постановою Правління Національного банку України від 30.04.2010 № 223 «Про здійснення операцій з використанням спеціальних платіжних засобів» // Офіційний вісник України від 19.07.2010. — 2010 р., № 52, ст. 1747[11].

Міжбанківський розрахунковий документ — це документ на переказ, сформований банком на підставі поданих клієнтами розрахункових документів, документів на переказ готівки, а також доручень про договірне списання, передбачених у договорах, укладених між клієнтами та банками, що їх обслуговують. З об'єктивної сторони досліджуваній злочин виражається у: 1) вчиненні підробки будь-яких засобів доступу до банківських рахунків; 2) вчиненні: а) придбання, б) зберігання, в) перевезення чи г) пересилання з метою збуту підроблених документів на переказ платіжних карток; 3) використанні чи збуті підроблених документів на переказ платіжних карток. З моменту вчинення будь-якої із перерахованих дій злочин є закінченим.

Під підробкою предметів за цим злочином слід розуміти будь-які дії, внаслідок яких підроблено (виготовлені, сфальсифіковано дійсні засоби доступу до банківських рахунків) документи на переказ, платіжні картки чи доступ до банківських рахунків, у тому числі фальсифікація справжніх предметів, внаслідок якої з їхнім застосуванням можуть бути проведені незаконні (ініційовані не власником рахунка або не забезпечені наявністю грошей на банківському рахунку) перекази коштів або ж доступ до інформації щодо певного банківського рахунка отримує неуповноважена на це особа. Підробка може бути здійснена за допомогою спеціального технічного обладнання, комп'ютерних програмних засобів або у будь-який інший спосіб (дописки, підчистка, виправлення у паперових документах тощо).

Способи підробки дуже різні і багато в чому визначаються специфічними особливостями платіжних документів. Це, наприклад, зміна інформації на магнітному носії. Магнітний запис є одним із способів запису інформації на магнітні картки, але сьогодні вона не забезпечує, на відміну, наприклад, від чипа (мікросхеми), належного рівня захисту, а тому є одним із найуразливіших місць кредитної картки. Не менш розповсюдженими способами підробки є зміна графічного запису на карті, «вигладжування» пластмаси, якщо запис інформації виконаний шляхом видавлювання, підробки підпису власника.

Спосіб підробки не впливає на кваліфікацію вчинку.

Придбання зазначених предметів — це набуття (платне або безоплатне) права власності на них будь-яким способом: купівля, обмін, одержання в дарунок чи як оплата боргу, одержання як оплати за надані послуги чи виконану роботу, вигравши в азартні ігри, одержання в позику, привласнення знайдених таких предметів тощо.

Зберігання зазначених у диспозиції ч.1 ст.200 КК України предметів — це вчинення будь-яких умисних дій, пов'язаних з фактичним володінням такими предметами (пов'язаних із знаходженням предмета цього злочину у володінні винного: при собі, у приміщенні, сховищі чи в інших місцях, незалежно від строку зберігання), а також незалежно від місця їхнього знаходження: тримання при

собі (в одязі, валізі тощо), переховування їх у сховищі, будь-якому приміщенні чи іншому вибраному і відомому особі місці.

Перевезення підроблених предметів зазначеного складу злочину — це їхнє переміщення винним із використанням будь-яких транспортних засобів з одного місця в інше як на території України, так і за її межами. При цьому немає значення чи є особа власником або користувачем транспортного засобу (наприклад, пасажиром), чи здійснюється таке перевезення безпосередньо особою чи іншим способом. Спосіб транспортування зазначених предметів, відстань, на яку їх перевезено, немає значення. Не є перевезенням зазначених предметів їхнє перенесення (переміщення) з одного місця в інше без використання транспортних засобів. Такі дії мають кваліфікуватися як зберігання зазначених предметів.

Пересилання згаданих предметів — це їхня передача чи спроба передачі іншій особі, тобто переміщення у просторі без участі відправника, відправлення поштою, посылним з одного місця в інше (з використанням засобів поштового зв'язку — листів, посилок, бандеролей, інших поштових відправлень). При цьому злочин вважається закінченим з моменту відправлення посылки, багажу, листа тощо із зазначеними предметами, незалежно від того, отримав їх адресат чи ні.

Використання (як справжніх) підроблених документів на переказ чи платіжних карток є здійснення з їхньою допомогою переказу грошей із відповідного рахунка платника без його згоди на будь-який інший рахунок чи одержання за підробленими документами переказу готівкових коштів.

Під збутом підроблених документів на переказ платіжних карток та інших засобів доступу до банківських рахунків слід розуміти будь-яке їхнє умисне відчуження (оплатне і безоплатне), випуск в обіг як особою, що їх виготовила, так і тією, яка їх не підробляла (незалежно від того, звідки вони до неї потрапили, але за умови, що ця особа усвідомлює факт випуску в обіг зазначених предметів).

З приводу суб'єктивної сторони цього складу злочину в юридичній літературі є певні розбіжності. При цьому всі автори одностайні в тому, що злочин, передбачений ст. 200 КК України, характеризується лише умисною виною, вид умислу — прямий [1, 402; 2, 159; 3, 217; 5, 312; 6, 508; 7, 386].

Водночас є суттєві розходження щодо інших ознак суб'єктивної сторони цього складу злочину — мотиву і мети. Так, П. П. Андрушко, М. О. Потебенько і В. Г. Гончаренко [12] вважають, що мотив і мета цього злочину можуть бути різними і на кваліфікацію дій за ст. 200 не впливати, але можуть свідчити про наявність у діях винного і ознак до підготовки вчинення інших, тяжчих злочинів, зокрема розкрадання чужого майна. Зазвичай саме з цією метою (незаконного заволодіння чужим майном) і вчиняються передбачені ст. 200 КК дії. У разі фактичного заволодіння чужим майном завдяки використанню підроблених засобів доступу до банківських рахунків дії винного мають кваліфікуватися за сукупністю злочинів — за ст. 200 КК та ст. 190 КК України.

М. Й. Коржанський та Е. Л. Стрельцов схиляються до того, що цей злочин зазвичай вчиняється з корисливим мотивом, хоч про мотив нічого не говорять.

Вважаємо, що найприйнятнішою є позиція В. М. Киричка та А. М. Ришелюка, які визначають, що обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони досліджуваного складу злочину є мета збуту відповідних предметів злочину. Ця позиція збігається з визначенням мети у диспозиції ч. 1 ст. 200 КК України.

Таким чином, суб'єктивна сторона вказаного злочину характеризується виною у формі прямого умислу. Інтелектуальний момент умислу означає усвідомлення особою суспільної небезпечності дій, передбачених ст. 200 КК України, а вольовий момент умислу характеризується бажанням вчинити такі дії. Крім того, обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони цього складу злочину є мета збуту підроблених предметів злочину.

Суб'єктом злочину є фізична, осудна особа, яка досягла 16-річного віку. Дії службової особи, винної у вчиненні дій, передбачених ст. 200 КК України, необхідно кваліфікувати за сукупністю складів злочинів, передбачених ст. 200 та 364 КК України за наявності відповідних ознак складу злочину.

Кваліфікованими видами злочину є вчинення зазначених у диспозиції ч. 1 ст. 200 КК дій повторно або за попередньою змовою групою осіб.

Повторним треба вважати будь-яке діяння, альтернативне вказаному у диспозиції ч. 1 ст. 200 КК України, особою, яка раніше вчинила будь-яке з таких діянь, у тому числі через наявність ознак, описаних у ч. 2 ст. 200 КК, незалежно від послідовності їхнього вчинення.

Дії, вчинені за попередньою змовою групою осіб, передбачені ч. 1 ст. 200 КК, мають кваліфікуватися за умови їхнього спільного вчинення як співвиконавцями двома чи більше особами, які заздалегідь (до початку їх вчинення) домовились про це. При цьому може мати місце і розподіл виду вчинюваних дій: одна особа підроблює документи на переказ, інша — їх використовує для незаконного заволодіння чужими грошима або їхнього збуту.

Підробка засобів доступу до банківських рахунків у електронному вигляді є одночасно незаконним втручанням у роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж (ст. 361 КК), оскільки при цьому наявне перекручення (спотворення) комп'ютерної інформації, що в них зберігається, а тому дії особи кваліфікуватимуться за сукупністю злочинів — за ст. ст. 200, 361 КК. На нашу думку, необхідно було б доповнити означену статтю ч. 3 таким змістом: «Дії передбачені ч. 1 або 2 цієї статті, вчинені організованою групою чи в особливо великому розмірі». Такі доповнення слугуватимуть загальної превенції подібних діянь.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Андрушко П. П. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: За станом законодавства і постанов Пленуму Верховного Суду України на 1 грудня 2001 р. / За ред. С. С. Яценка. — К.: А.С.К., 2002.

2. Киричко В. М. Злочини у сфері кредитно-фінансової, банківської і бюджетної системи України // Кримінальне право України: Особлива частина: Підручник / За ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. — К.: Юрінком — Інтер; Х.: Право, 2002.

3. Коржанський М. Й. Науковий коментар Кримінального кодексу України. — К.: Атіка, Академія, Ельга-Н, 2001.

4. Кримінальне право і законодавство України. Частина Особлива. Курс лекцій / За ред. М. Й. Коржанського. — К.: Атіка, 2001.

5. Погосян Т. Ю. Преступления в сфере экономической деятельности, совершаемые путем злоупотребления при выпуске ценных бумаг либо путем изготовления или сбыта денег, ценных бумаг, кредитных расчетных карт или иных платежных документов // Уголовное право. Особенная часть. Учебник. — М.: ИНФРА. — М — НОРМА, 1997.

6. Ришелюк А. М. Незаконні дії з документами на переказ платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, обладнанням для їх виготовлення // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 р. / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. — К.: Канон, 2001.

7. Стрельцов Е. Л. Преступления в кредитно-финансовой и банковской сфере // Уголовное право Украины. Общая и Особенная части: Учебник / Под ред. Е. Л. Стрельцова. — Х.: Одиссей, 2002.

8. Про платіжні системи та переказ грошей в Україні. Закон України від 5 квітня 2001 р. // Вісник Верховної Ради України. — 2001. — № 29. — С. 137.

9. Про банки і банківську діяльність. Закон України від 7 грудня 2000 р. // Вісник Верховної Ради України. — 2001. — № 5-6. — С. 30.

10. Постанова Правління Національного банку України від 16.08.2006 № 320 «Про затвердження Інструкції про міжбанківський переказ коштів в Україні в національній валюті» // Офіційний вісник України від 20.09.2006. — № 36. — Ст. 2507.

11. Постанова Правління Національного банку України від 30.04.2010 № 223 «Про здійснення операцій з використанням спеціальних платіжних засобів» // Офіційний вісник України від 19.07.2010. — № 52. — Ст. 1747.

12. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України // Під заг. ред. Потєбенька М. О., Гончаренка В. Г. — У 2-х ч. — К.: ФОРУМ, 2001.

Стрелков Л. О. Кримінальна відповідальність за незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, обладнанням для їх виготовлення

Анотація. У статті розкривається суспільна небезпечність злочину, передбаченого ст. 200 Кримінального кодексу України (КК України), пропонується визначення складових зазначеного діяння.

Ключові слова: платіжні картки, документи на переказ, спеціальний платіжний засіб, міжбанківський розрахунковий документ, підробка предметів, спосіб підробки.

Стрелков Л. О. Уголовная ответственность за незаконные действия с документами на перевод, платежными карточками и другими средствами доступа к банковским счетам, оборудованием для их изготовления

Аннотация. В статье раскрывается общественная опасность преступления, предусмотренного ст. 200 Уголовного кодекса Украины (УК Украины), предлагается определение составляющих указанного деяния.

Ключевые слова: платежные карточки, документы на перевод, специальное платежное средство, межбанковский расчетный документ, подделка предметов, способ подделки.

Strelkov L. CRIMINAL RESPONSIBILITY FOR ILLEGAL Document Actions translation, PLATEZHNYMI cards or other means of access to bank accounts, equipment for their production

Annotation. The article reveals the social danger of a crime under Art. 200 of the Criminal Code (Criminal Code), proposes a definition of the components of this act.

Key words: credit cards, documents for translation, a special means of payment, interbank settlement document forgery items, fashion fakes.

Стаття надійшла до редакції 15.11.2010.